

İzabella OZER

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Filoloji
Fakültesi, Türkistan, Kazakistan (izabella.ozер@mail.ru)
<https://orcid.org/0009-0004-2461-9374>

**SAHA KÜLTÜRÜNDE ‘KÖPEK’: NİKOLAY
NEUSTROYEV HİKAYELERİ ÜZERİNDEN BİR
DEĞERLENDİRME***

Öz: İnsanoğlunun varoluşuyla birlikte hayvanlar, kültürlerin ve toplumların temel unsurlardan birini oluşturmuştur. İlk başlarda sadece tüketici ve besin kaynağı arasında olarak görülen bu ilişki, zaman içinde evrim geçirerek insanlar için sadece birer besin kaynağı olmanın ötesine geçmiş, onları yani hayvanları yakın dostlar ve yoldaşlar hâline getirmiştir. Bu evrimsel süreç, Sibirya'nın kuzey-doğusunda yaşayan Sahalar (Yakutlar) için de geçerlidir. Sahalar, uzun bir tarihi sürecin içinde hayvanları avlamış, evcilleştirmiş ve kendi yaşamlarına entegre etmişlerdir. Bu etkileşimler, Sahaların hayvanlarla olan bağlarını yansıtan edebî eserlerde özellikle hikâyelerde kendini göstermiştir. Bu çalışma, Sahaların önemli bir edebi temsilcisi olan Nikolay Neustroyev'in hikâyeleri üzerinden, insan-köpek ilişkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yazarın eserlerinde geçen hayvan adları belirlenmiş ve içlerinden sadece köpeklerle ilgili olanlar seçilerek incelemeye tabi tutulmuştur. Tespit edilen sözcüklerin arasından köpek için kullanılan sözcükler, ne anlamda ve nasıl kullanıldıkları analiz edilmiştir ve bunun yanı sıra bu konuda yapılan diğer araştırmalar da incelenmiştir. Köpeklerin Sahaların günlük yaşamları üzerindeki etkileri incelenerek bu ilişkinin tarihsel geçmişi ile folklordaki yansımaları değerlendirilmiştir. Sahaların, köpekleri sadece birer hayvan olarak değil aynı zamanda bu ilişkinin kültüre, inanışlara ve dile nasıl yansıtıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Edebiyat, İnsan-köpek ilişkisi, Sahalar (Yakutlar), Nikolay Neustroyev

*Geliş Tarihi: 22 Şubat 2024 – Kabul Tarihi: 13 Mart 2024

Date of Arrival: 22 February 2024 – Date of Acceptance: 13 March 2024

Келген күні: 22 ақпан 2024 ж. – Қабылданған күні: 13 наурыз 2024 ж.

Поступило в редакцию: 22 февраля 2024 г. – Принято в номер: 13 марта 2024 г.

DOI: 10.59358/ayt.1441254

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

İzabella OZER

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Faculty of
Philology, Turkestan, Kazakhstan (izabella.ozер@mail.ru)
<https://orcid.org/0009-0004-2461-9374>

**THE “DOG” IN SAKHA (YAKUT) CULTURE: AN
EVALUATION BASED ON NIKOLAY NEUSTROYEV’S
STORIES**

Abstract: Animals have been an essential part of cultures and societies for as long as humans have existed. This relationship, which was originally seen as a relationship between a consumer and a source of nourishment, has evolved over time to become more than just a source of nourishment for humans, it has made them (i.e. animals) close friends and comrades. This evolutionary process also applies to the Sakha (Yakut) people of northeastern Siberia. The Sakha people, after a long historical process where they have hunted animals, finally domesticated them and integrated them into their lives. These interactions have manifested themselves in literary works, especially in stories, that reflect the Sakha people’s ties to animals. This work aims to evaluate the human-dog relationship in particular, through the stories of Nikolay Neustroyev, an important literary representative of the Sakha literature. In this context, the names of animals mentioned in the author’s works were determined and only those related to dogs were selected and subjected to examination. Among the detected words, the words used for dog, what they mean and how they are used have been analyzed, as well as other research done on this subject. The impact of dogs on the daily lives of the Sakha people were studied and the historical background of this relationship and its reflections in folklore were evaluated. It has been attempted to reveal the sites, the dogs, not only as individuals but also how this relationship is reflected in culture, beliefs and language.

Keywords: Culture, Literature, Human-dog relationship, Sakha (Yakut) people, Nikolay Neustroyev

Giriş

Sibirya’nın kuzey-doğusunda, soğuk ve zorlu iklimin hüküm sürdüğü topraklarda yaşayan Sahalar, kültürel zenginlikleri ve eşsiz yaşam tarzlarıyla dikkat çekerler. Sahalar, Saha Türkleri veya diğer adlandırılmayla Yakutlar, Rusya Federasyonu’na bağlı olan Saha Cumhuriyeti’nde yaşamaktadırlar ve nüfusları yaklaşık 480.000 kişidir (URL-1). Bu rakam Saha Cumhuriyeti’nin genel nüfusunun %48’ini oluşturmaktadır.

Bu zorlu coğrafyada varoluş mücadelesi veren Sahalar için hayvanlar, sadece besin kaynağı değil aynı zamanda yaşamlarının ayrılmaz birer parçasıdır. Bu hayvanlar arasında özellikle köpekler, Saha kültüründe özel bir yere sahiptir. Saha kültüründe köpekler, sadece birer evcil hayvan değil aynı zamanda hayatta kalmak için vazgeçilmez bir yardımcıdır. Soğuk iklimin zorlayıcı koşullarında, köpeklerin çektiği kızıaklar, Sahaların ulaşımını sağlamanın yanı sıra avcılık ve hayvan sürülerinin kontrolünde de kritik bir rol oynar.

Sibirya halklarının genelinde görülen insan ve köpek arasındaki özel bağ 20. yüzyılın başında eserlerini veren ve Çağdaş Saha edebiyatının kurucularından biri olarak kabul edilen Nikolay Denisoviç Neustroyev'in (1895-1929) yapıtlarında da görülmektedir. Neustroyev, çoğunlukla yaşadığı dönemin gerçek olayları ve insanların gösterdiği dramatik eserlerin yazarı olarak bilinir. Yazar, Saha halkının felsefesini, dünya görüşünü Saha folklorunun unsurlarıyla birlikte eserlerinde yansıtmaya çalışmıştır.

Bu yazarın eserlerini iki döneme ayırabiliriz: Birinci döneme “Çarlık dönemi”, ikinci döneme ise Sovyetler Dönemi Eserleri diyebiliriz. Her iki dönemin yapıtlarında bolca hayvan vardır ve hikâyeler kapitalist topluluğu eleştiren sosyal realizm tarzında yazılmışlardır. Bu iki dönem arasındaki ana farkın eserlerin yazılış tarzı değişmesi olduğunu düşünmekteyiz: Birinci döneme ait örnek olarak *Balıksıt* hikâyesi gösterilebilir. Bu hikâyede yazar Saha folkloruna uygun bir şekilde hayvanların özel, olağanüstü güçlerinden ve olaylardan bahsetmektedir. İkinci dönemde ise sosyal realizm, hiciv unsurları ağırlık kazanmışlardır ve bunu *Kuhağan tın* adlı komedi oyununda görebiliriz. Sovyetlerin gelişinden sonraki eserlerde gerçekliğin daha üstün gelmesini Sovyet hükümeti yaptığı propagandaya bağlayabiliriz. Çünkü Sovyetler Birliğine alınan bütün cumhuriyetlerin ‘bir’, ‘aynı’ olması adına din, kültür ve toplulukları birbirinden ayırabilecek diğer unsurlar da ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

N. Neustroyev'in eserleri, Sahaların doğa ile iç içe, hayvanlarla uyum içinde bir yaşam sürdürdüğü bu topraklarda geçen hikâyeler sunar. Çalışma, yazarın basılmış olan yedi hikâye kitabı üzerinden yapılmış ve kitabın 1975 baskısı kullanılmıştır (Neustroyev, 1975). Bunlar: *Balıksıt* [Balıkçı], *Semençik* [Semençik]¹, *İydaña* [Aydınlanma], *İireen* [Tartışma], *Mummüt oğo kepseene* [Kaybolan Çocuk hikâyesi], *Kuttammüt* [Korku], *Omoğoy, Elley ikki* [Omoğoy ve Elley].

¹ Özel isim.

Toplamda hikâyelerde hayvanları belirleyen 35 farklı sözcük ve söz öbeği bulunmuştur. Bu sözcüklerin hepsini tarihsel ve kültürel olarak insan-hayvan ilişkileri bağlamında analiz etmek güçtür. Ayrıyeten Yakutistan'da ilk evcilleştirilen hayvan köpektir (Nikolayev-Somogotto, 1995, s. 33). Bu sebeple çalışmamızda sadece köpeklerle ilgili sözcüklerin ve Saha toplumundaki insan-köpek ilişkisinin analizini yapmaya karar verilmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz hikâyeler, Sahaların günlük yaşamlarında köpeklerle olan etkileşimleri, aynı zamanda kültürel değerlerini ve inançlarını yansıtmaktadırlar. İnsan-hayvan etkileşimi alanına hitap etmek, sadece Saha toplumunun örgütlenmesinin bazı özelliklerini incelememize değil, aynı zamanda tarihî ve kültürel dinamiklerinin özelliklerini de değerlendirmemize izin vermiştir.

Bu çalışma, bir dereceye kadar insan-hayvan ilişkileri sorununu ele alan bir dizi yayımlanmış kaynağın ve Nikolay Neustroyev'in hikâyelerinin analizine dayanmaktadır. Saha kültüründe köpeklerin sembolizmi ve fonksiyonu üzerinden bir analiz yapılarak Neustroyev'in eserlerinin bu kültürü nasıl yansıttığı ve zenginleştirdiğini ortaya koymaya çalıştık. Böylece seçilen hikâyeler üzerinden insan-köpek ilişkisinin derinliklerini anlamayı amaçladık. Bu makalenin sonuçları, insan ve hayvan arasındaki bu özel ilişkinin Saha kültüründeki yansımalarının aydınlanmasına katkı sağlamasını umuyoruz.

Yöntem

Bu çalışmanın temel yöntemi Nikolay Neustroyev'in hikâyelerinde geçen hayvan adlarını belirlemek ve içeriklerini anlamak üzerine odaklanmıştır. İlk kısımda, Saha kültüründeki köpek imajı ve Sahaların inanışlarında oynadığı rol incelenmiştir. İkinci kısımda ise, yazarın eserlerinde geçen bütün hayvan adları saptanmış ve kaydedilmiştir. Daha sonra, bu adlar içerisinde sadece köpekleri temsil edenler seçilerek kullanıldıkları bağlam içinde analiz edilmişlerdir.

Saha kültüründe köpeğin imajı

Köpekler olmadan Sibiry'a'nın kuzeyinde yaşayan halkların bu bölgeye adaptasyon süreci daha uzun ve zor olacağını varsayabiliriz. Çünkü köpekler bilindiği üzere Sibiry'a halkları için sadece bir dört ayaklı bir dost değildir. Onlar ilk olarak ava çıkan avcılarının yardımcılardır, aşırı soğuk hava şartlarında uzun mesafelere kızakları taşıyanlardır ve evin bahçesinde oturup evdekileri tehlikelerden haberdar edip korur.

Ele aldığımız konuyla ilgili yapılan araştırmalara gelecek olursak A.F. Middendorff, R.K. Maak, V.L. Seroshevskiy, O.N. Böhtling'in yayımlanmış

saha araştırması çalışmalardan bahsedebiliriz. Bu araştırmacıların çalışmalarında Yakutistan'da yaşayan sadece Sahaların değil diğer de yerli halkların yaşamları, insanın köpekle etkileşimi ve onun çiftlikteki yeri hakkında bilgi verilmiştir.

Örneğin, V. L. Seroshevskiy'nin "Yakutı" adlı çalışmasında köpeğe ayrılmış ayrı bir bölümü vardır. Seroshevskiy, bu bölümde insan-köpek bağlantısının çok zayıf olduğunu, çok eski bir karaktere sahip olduğunu ve tanışıklıklarının başlangıcından itibaren bu bağın devam ettiğini belirtmiştir. Onun gözlemlerine göre, yaz aylarında Saha köpeği evde çok az kalır, dışarıda gezinir ve etrafını araştırır, avını avlar. Sadece en şiddetli soğukta Sahalar, köpeklerin bütün gün kulübelerde kalmalarına izin verir. Saha köpeği vahşi değildir, insanları nadiren ısırır, çekingendir ve elbette onları anlarsa, emirlere istekli bir şekilde itaat eder (Seroshevskiy, 1993, ss. 141-146).

Bununla birlikte, köpeğin fonksiyonel amacının Yakutistan'ın farklı bölgelerinde önemli ölçüde farklılık gösterdiğine dikkat edilmelidir. Yakutistan'ın orta ve kuzey kesimlerinde araştırma yapan Seroshevskiy, doğrudan Saha köpekleri olarak bekçi köpekleri ve ayrıca Yakutistan'ın kuzey bölgelerinde yaygın olan ve sahil köpekleri olarak adlandırdığı kızak köpekleri hakkında bilgi verir. Vilyuy Bölgesindeki Sahaların yaşamını analiz eden R. K. Maak (Batı Yakutistan, Tayga manzarasıyla karakterize edilir), Sahaların köpekleri sadece avlanma için tuttuklarını ifade eder (Maak, 1994, s. 286). Dahası av köpekleri, mükemmel avcılar olduklarından dolayı çok değerliydi ve onların yeri Saha kültüründe diğer "sıradan" köpeklere göre daha yüksekti. Köpekler, ördek, tavşan, geyik, ayı vb. hayvanları avlamada kullanılmaktaydı. Köpekler Saha avcısına kayda değer bir yardım sağladılar. Böylece, kişinin ekonomik faaliyetine bağlı olarak köpeğin fonksiyonel amacı değişmiş, bu da etnik yerel toplulukların kültüründe köpeklerin önemini farklılaştırmıştır.

Saha toplumunun sosyal dönüşümleri yavaş yavaş arttıkça, köpek ve onunla insan arasındaki ilişki araştırmacıların ilgi alanlarından düşmektedir. Bununla birlikte, modern kırsal günlük yaşamın analizi, Saha etnik kültüründe birtakım dönüşümün olduğunu göstermektedir. Örneğin, eskiden köpek için yem alınmazdı veya pişirilmezdi, şimdi ise köpek sahipleri küçük yoldaşları için yem aldıklarını gözlemleyebiliriz. Ancak bahsettiğimiz değişim sadece büyük şehirlerde görülebilir. Köylerde yaşayanlar hâlâ eskisi gibi köpeklerini atıklarla beslemekteler.

Saha kültüründe köpeklerin imajının olumsuz olduğunu gösteren birkaç örnek vardır. Mesela, V.L. Seroshevskiy, "*evde (yani bir köpek) insan*

dışkısı dışında tüm yıl boyunca hiçbir şey almadığını ve yazın iyice şişmanladığı için kışın hayatta kalabildiğini” belirtmektedir (Seroshevskiy, 1993, s. 137). Bu şaşırtıcı cümle Sahaların köpeklerini yıl boyu bilinçli olarak beslemediklerini gösterir. Köpekler, insanların dışarı çöp olarak attıkları yemek artıklarıyla da beslenirdi. Buna örnek olarak *Kırcağas ut kürçükten araxpat* “Yaşlı köpek çöplükten uzaklaşmaz,” deyişi gösterilebilir (A. Y. Kulakovskiy, 1945, s. 38). Sibiry’a’nın diğer halklarının kültürlerinde köpeğin “sıhhi” ve “çöpçü” işlevi de diğer işlevlere kıyasla önemli ancak daha çok alternatif olarak görülmektedir (Adayev, 2013, s. 128). Saha çiftçilerinin çiftliğinde bu işlev hakimdir. Köpek, büyük olasılıkla bu hayvana karşı küçümseyici ve hatta olumsuz bir tutumun oluşmasına katkıda bulunan ve muhtemelen Saha dilinde köpeğin isimlerinden birinin temelini oluşturan insan ve kendi çevresindeki bölgeyi temizlemesinden gelmektedir - *böx* (Sahaca ‘çöp’) (A. Y. Kulakovskiy, 1979, s. 417).

Sahaların geleneksel çiftlikleri, diğer doğal çiftlikler gibi iklim döngülerine, doğal olaylara tamamen bağlıdır. Mevsimsellik, hayatın birçok alanını etkilemektedir. Köpek ve insan ilişkileri de buna dahildir. Köpeğin “kirli” olmasına bağlı olarak çiftçiler çoğu zaman köpeklerin eve girmesine ve hayvanlara yem olan samanın yanına yaklaşmasına izin vermezler.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi ilkbahar ve yaz aylarında, Yakutistan’da köpekler zamanlarını serbestçe dolaşarak geçirirler. Kışın, özellikle soğuk günlerde, ev sahipleri köpeklerini garajın içine ya da ısıtılan ancak kendilerinin yaşamadıkları diğer yerlere yerleştirirler. Eve sadece av köpeği ve son çare olarak cins veya sokakta yaşamaya uygun olmayan köpekler alınmaktadır. Geçmişte köpeklerin evlere girmelerinin nedeni, belki de insanların köpeklerin soğukta saman yığınlarında ısınıp samanı mahvetmelerini engellemek istemeleriydi. Şunu da belirtmek gerekir ki köpekler kışın sık sık, Sahaların çimenliklerden getirdikleri ve ahırın yanına koydukları saman yığınlarını sıcak görüp orada yatarlar. Hayvan sahipleri, köpeklerin uyumasını, oturmasını ya da samanın yakınında yürümesini istemezler. Köpeklerin yattığı samanı, atların ve ineklerin köpek kokusu yüzünden yemediği ve bu yüzden samanın atılması gerektiği düşünülmektedir. Çiftçiler, ot yığınlarını köpeklerden korumak için çadırlar kurarlar. O.V. Vasilyeva ve A.İ. Yakovlev, çalışmalarında günümüzde de köpeklerin samanın üstünde yatmalarını engellemek için büyük bir plastik çadıyla dikkatlice örtüldüğünü belirtmektedir (Vasil’eva ve Yakovlev, 2023, s. 116).

Günümüzde, Saha köyünde köpek beslenmesi, mevsimsellikle bağlantılı geleneksel günlük yaşam ritmiyle de ilişkilidir. Kış ve av mevsimi

dışında köpeği besleme yaygın değildir. Bu tarz geleneksel uygulamaların daha çok küçük köylerde korunduğunu ancak bazen büyük yerleşim yerlerinde de bulunduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte, köpeğin beslenmesi bir dereceye kadar yılın mevsimine bağlıdır: İlkbaharda, yazın ve sonbaharda köpek genellikle tasmaıyla bağlanmadan gezer, çevredeki ormanlarda, *alaas*larda² kendi kendine yiyecek bulur, bazen insan masasından kalan yemeklerle de beslenir. Kışın ve soğuk havada, köpekler tamamen insana bağımlı hâle gelir. Çoğu zaman köpekler, yenilmemiş yemeklerle, kemiklerle, bozulmuş etle, deriyle, et talaşı³ ile, çeşitli küçük balıklarla yetinirler. Köpeklerin ördek kemiklerini yememeleri önerilir çünkü tüp şeklindeki kemiklerin hayvanı yaralayabildiğine inanılır. Avlanma mevsimi dışında av köpeği, bahçedeki zincirli köpekler gibi beslenir. Sadece iyi bir avcı olarak itibarını kanıtlamış bir köpeğin ya da bir cins köpeğin beslenmesi, çiftlik köpeğinden çok daha iyidir. Genel olarak köpeğin beslenmesi, bozulmuş gıdalardan oluşmaktadır. Bu nedenle insan için hazırlanan yiyeceklere *it aha* (Saha “köpeğin yemeği”) gibi bir şey denmesi son derece aşağılayıcıdır.

“*It*”a linguistik olarak bakacak olursak onun hep olumsuz anlam taşıdığını ve deyimlerde insanın kötü huylarını göstermek için kullanıldığı görürüz (Nelunov, 2009). Örneğin, *iirbit it* – alçak, adi (düz çeviri “kuduz köpek”) (Nelunov, 2002a, s. 174) veya *tüört xaraxtaax xara xaannaax xara it* – pislik, namussuz, aşağılık kimse (düz çeviri “dört gözlü kara kanlı siyah köpek”) (Nelunov, 2002b, s. 220).

Köpek ve Sahaların inanışları

Sahaların köpekle ilişkileri eskiden beri geldiği için halk, bu ilişkiyi efsanelerinde de yansıtmıştır. Kaydedilen ve adı olmayan bir efsaneye göre, ilk insanlar bu dünyaya taş heykeller şeklinde gelmişlerdir (Sivtsev, 1989, s. 21). *Ürüñ Ayu Toyon* (Tanrı diyebileceğimiz bir iyi kutsal varlık) bu heykellerin durduğu evi *Abaahı* olarak bilinen kötü ruhlardan koruması için kapıya bir nöbetçi koyar. *Abaahı* evin içine girmek için nöbetçiyle bir anlaşma yapar, eve girme izni karşılığında ona güzel bir kürk verecektir. Eve girip *Abaahı* insan heykellerine ‘kötülük’ ve ‘pislik’ bulaştırır. Bunu öğrenen *Ürüñ Ayu Toyon* heykelleri ters çevirip, nöbetçiyi bir köpeğe dönüştürür (A. E. Kulakovskiy, Popov, Bravina ve Nikolaev-Somogotto, 2019). Eski Sahaların çoğunda köpeğin alçak ve kötü olarak algılanmasının kaynağı bu efsane olabilir diye düşünüyoruz.

² Alaas – çayır, ormandaki yuvarlak açık bir alan.

³ Et talaşı (Rus. *myasnyie opilki*) – donmuş büyük et parçasını testereyle kestikten sonra kalan kırıntı, talaş.

Köpek, insanın önemli bir yardımcısı olduğu mitler ve efsaneler vardır. Kuzey halklarının mitler ve efsanelerinde köpekler olumlu bir varlık rolündeler ve avcı olan başkahramana yardım ederler. Yani köpekler, sadece avcılık kültürüyle ilgili mitler ve efsanelerde bu şekilde tanımlanırlar. Örneğin, Sahaların atası olarak kabul edilen Omogoy-Bay'ın oğullarından bazıları Bayagantay, Borogon ve Nam ulusların (bölgelerin) ataları ve kurucuları olmuşlardır. Bu uluslarda ise insanların en önemli ekonomik faaliyetleri avcılıktır. Bir efsaneye göre, Omogoy-Bay'ın oğlu Keltegey-Tobık “zorluklara katlanmak zorundaydı ve kara köpeğin getirdiği avla besleniyormuş” (Priklonskiy, 1890). Efsanenin bu kısmı Saha köpeği avcılıkta iyi olduğunu ve sahibi için bir destek olduğunu göstermektedir.

Sahaların örtmece sözcükleri kullanmaları da ilginçtir. Bir şeyi örtmek için kullanılan sözcükler genelde örtülenin bir özelliğine bağlı olarak seçilir. Örtmece sözcüklerin çoğu avcılıkla ilgilidir. Örneğin, bıçak için *kırulaax* “(sivri) kenarı olan” veya ayı için *xara* “kara” gibi kelimeler kullanılmakta. Bunun amacı, bu sözleri kullanarak avcıyı korumak ve başarılı av sağlamaktır (Pavlova, 2022). Örtmeceleri kullanmalarının sebebi Saha avcılarının, hayvanların insanları duyup anlayabildiklerini düşünmeleridir (Nikolayev-Somogotto, 2012, s. 360). Bunların hepsi Sibiry'a da yaygın olan Şamanizm ve onun içerdiği tabu ve inanışlar ile ilgilidir.

Şamanizmde köpekler olumsuz bir hayvan olarak geçmektedir. Sahaların inanışlarına göre her şamanın kendi koruyucu ruhu (*ıye-kula*) vardır. Genelde bu koruyucu ruhlar hayvanlardır. En güçsüz ve korkak şamanlar «köpek» şamanlarıdır yani koruyucu ruhları köpek olan şamanlardır (*ıt abaahılaax ıye-kula*). En güçlülerin ise koruyucu ruhları kocaman boğa, aygır, kartal, geyik veya siyah ayı olurdu (Ionov, 1914, ss. 36-37). Yani köpeğin ritüel esnasında sağlayabileceği koruma zayıf olarak kabul edilirdi.

Ancak buna rağmen köpeklerin “koruma” işlevleri yine de kullanılırdı. Bir ailede çok fazla yeni doğan bebek öldüğü zaman bir sonraki bebeğe *ıt oğoto* “köpek çocuğu” adı verilirdi (Bagdaryiyin, 1998, ss. 12-14). Çocuğa verilen böyle bir “çirkin/kötü” ad onu ölümden, hastalıklardan, kötü ruhlardan ve insanlardan korumak için verilirdi. İlginç olanı *ıt* ögesini sadece erkek adları içermektedir ve muhtemelen bunun sebebi köpeğin avcılarla yani erkeklerle ilgisi olmasıdır (Nikolayev, 2017, ss. 388-391).

Ayrıca Sahaların köpeklere çocuk isimleri vermeleri de yaygındır. Örneğin *uollara* “oğul” (Maak, 1994, s. 286) veya *noxoo* “oğul” (erkek için kullanılan kaba bir seslenme sözü).

Araştırmacıların dikkatini çeken bir şey daha: eskiden bebeği kötü ruhlardan korumak için Sahalar bazen onu köpek yavrusuyla değiştirirlermiş. Bebek bakılmak ve büyütülmek üzere başka bir aileye verilir ve o çocuğun aslında ölmesi gerekiyorsa bir süre sonra köpek yavrusu ölmüş. Bebeğe *it oğoto* “köpek çocuğu” adı verilir, köpek yavrusuna ise *uollara* denirmiş. Sonuç olarak erkek çocuklarını yok eden ruh, bebeğin yerine köpek yavrusunun canını almış (Zelenin, 1929, s. 165).

Bunla ilgili D. Zelenin’in şöyle bir görüşü vardır:

“Belli ki, ilk başta sadece “fena isimler” değil de genel olarak hayvan isimleri seçiliyordu. Üstelik bu isimle beraber çocuk sadece ismi değil onun huyları ve özelliklerini de alıyordu. Özellikle sağlık, dayanıklılık ve hayatta kalabilme özellikleri. ... Bu eski anlamdaki isim değiş-tokuşu unutulup sadece kötü ruhları kandırma yöntemi olarak bugün de varlığını sürdürmektedir.” (Zelenin, 1929, s. 129)

Bu bağlamda, A. E. Kulakovski’nin araştırmaları ve ortaya çıkan sonuç ilginçtir. Ona göre Sahaların eski inançlarına göre insanların çoğalmasından *Ayuhıt* adında bir tanrıça sorumluydu:

“Bir çocuğun ruhunu dünyaya getiren odur (Ayuhıt). Bu arada, her evcil hayvan türünün kendine öz Ayuhıt’ı vardır. Onların arasında köpeklerin Ayuhıt’ı bir kadına çocuk verebilir. Noruluya adındaki Ayuhıt’ın iyiliğini kazanmak için bir kadının doğum yapan köpeğe iyi davranması, yardımcı olması, beslemesi gerekir.” (A. Y. Kulakovskiy, 1979, s. 24)

Bu şekilde, köpekle olan etkileşimler zengin Saha kültürüne yansımıştır. Köpeğin koruyucu işlevi iki şekilde görülmektedir: 1) insanı olabilecek tehlikelerden ve yabancılardan koruma; 2) bu hayvana karşı davranışının aşağılayıcı olması, yani olumsuz değerlendirilmesi nedeniyle kötü ruhlardan koruma sağlıyordu. Saha dilinde, kötü ruhlardan korunmak, kendine nazar değdirmemek amacıyla yaşamın birçok yönü “örtmeceleşmeye” maruz kalıyordu. Bu aynı zamanda ritüel uygulamalar düzeyinde de görülüyordu: Bazılarında köpek, kötü ruhları şaşırtmak amacıyla bir insanın yerine geçiyordu (Skryabina, 2017).

Tespit edilen sözcükler ve söz öbekleri

Aşağıda Nikolay Neustroyev’in her hikâyesinde adı geçen hayvanlar adları ve kazandıkları anlamlar tablolarında gösterilmiştir.

Tablo 1. *Balıksıt* hikâyesindeki hayvanlar

Hayvan adı	Kullanıldığı şekil(ler)/anlam(lar)	Kullanılma
------------	------------------------------------	------------

		sayısı
1) <i>Kuobax</i>	Tavşan	1
2) <i>Ular</i>	Orman horozu	1
3) <i>Sobohut</i>	Balık kartalı	4
4) <i>Xopto</i>	Martı	1
5) <i>Turaaxı</i>	Martular familyasının genel adı	1
6) <i>Mundu balık</i>	Golyan balığı	1
7) <i>Sobo</i>	Sazan balığı	5
8) <i>It</i>	Köpek (Gölün ruhu köpek şeklinde kendini gösterir).	2
9) <i>Oğus</i>	Öküz (Gölün ruhu)	1
10) <i>Tayax</i>	Geyik	1
11) <i>Kul</i>	‘Yabani hayvan’ demek ve hikâyede hayvan adından sonra kullanılarak hayvanın vahşi/yabani olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır.	7
12) <i>Balık</i>	Balık	3
	Sıfat olarak kullanılmıştır (<i>Balık hatırıga</i> – Balık pulu).	1
13) <i>Tiataağı</i>	Ayıyı belirtmek için kullanılan sözcük (düz çev. ‘ormandaki’).	1

Ormanda, gölün kenarında yalnız yaşayan bir ihtiyarın yaşadıklarını anlatan *Balıksıt* adlı hikâyede toplamda 13 farklı hayvan adı kullanılmıştır ve bunların içinde en sık kullanılanlar *kul*, *sobo* ve *sobohut* sözcükleridir. En sık kullanılan hayvan adlarının arasında bir balık türünün olması gayet doğaldır çünkü hikâyenin adı ‘balıkçı’ anlamına gelmektedir. Başkahramanımız en az on yıldır gölün kenarında yaşayıp onun sunduklarıyla beslenmektedir. Ancak kullanılan sözcüklerin arasında kullanıma şekilleriyle en çok dikkat çeken sözcükler şunlardır: *it*, *öküz* ve *tiataağı*. Bu sözcüklerin kullanımı tamamen Sahaların dinî inanışlarına ve geleneklerine bağlı olduklarından çünkü üçü de direkt hayvanı belirtmek için kullanılmamıştır. *It* kelimesinin kullanımlarını ileride inceleyeceğimiz için burada sadece öküz ve ayı hakkında bilgi verilmiştir.

Saha inanışlarına göre olağanüstü varlıkların birkaç türü vardır ve hikâyedeki *it* ve *oğus* olağanüstü varlıklar olarak gösterilmektedir. Öküz burada bir *iççi*’dir. Olağanüstü varlıkları kabaca iyiler ve kötüler olarak iki gruba ayırabiliriz. *İççiler* ise ortada bir yerde bulunmaktalar, insanların onlara karşı davranışlarına göre hem iyilik hem kötülük de yapabilirler. *İççiler* sadece ‘yaşadıkları’ bölgede harekette bulunurlar ve kendi bölgeleri

dışındaki olanlara karışmazlar. İççilerin de farklı türleri vardır (ateş, bayır ve dağ, orman vs.).

Balıksıt hikâyesindeki öküz aslında bir ruhtur, gölün iççisidir. Öküz bir olağanüstü güçlere sahiptir ve kendi gücünü gölün buzlarını tam ortasından kırarak göstermiştir. Başkahramanımız ise bundan bahsederken eşini o ruh, öküz 'götürdüğünü' söylüyor. Çünkü su ruhları bir insanın ölümünden önce buzları kırmış. Kulakovskiy (1979, ss. 43-44), bu tarz olayların insanın iççiyi kızdırdığında gerçekleştiğini yazmaktadır.

Tiataağı (düz çev. 'ormandaki') kelimesi ise bir örtmece sözcüktür çünkü saha inanç sisteminde ayı totem hayvandır. Onu uyurken öldürmek, kendi evindeyken ailenin yanında bile ayıdan kötü bahsetmek yasaktır (A. Y. Kulakovskiy, 1979, ss. 54-55). Ayıya olan saygıdan dolayı onun adı söylenmez ve ondan bahsederken çeşitli adlar kullanılır (*kırcağas* 'ihtiyar', *kini* 'o', *xaraña tüüleex* 'koyu tüylü' vs.). Bunun yanı sıra hikâyede bu kelime bir benzetme olarak kullanılmıştır. Anlatıcı *Balıksıt Bilatıan*'dan bahsederken şunu söylüyor "...*tiataağı kurdurk arğax ere xahınarıñ xaalbit ee.*" [bir tek ayı gibi in kazması kalmış ha].

Sahaların halk olarak doğaya olan saygılarını ve hatta onun sakinleri olağanüstü güçleri var olduğuna inanırlar. Dolayısıyla ormandaki hayvanlardan korkarlar. Yazar bunu hikâyede çok iyi göstermiştir. Bu hikâyenin Saha topraklarına Hristiyanlığın gelmesinden sonra yazılmış olması, Saha özgün kültürünün, 16. yüzyıldan beri yürütülen zorunlu Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikasına rağmen 19. yüzyılın başlarında hâlâ canlı ve baskın olduğunu göstermektedir. Çünkü Günümüzde ise bu tarz hikâyeler yazılsa da çoğu zaman yerel idare veya şirketlerin siparişleri üzerine yazılmaktadır ve okuyucular arasında popüler değillerdir.

Tablo 2. Semençik hikâyesindeki hayvanlar

Hayvan adı	Kullanıldığı şekil(ler)/anlam(lar)	Kullanılma sayısı
1) <i>Çuçaax</i>	Kuş	4
2) <i>Balık</i>	Balık	2
3) <i>Keğe</i>	Guguk kuşu	1
4) <i>Kul</i>	'Yabani hayvan' demek ve hikâyede hayvan adından sonra kullanılarak hayvanın vahşi/yabani olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır.	1
5) <i>Kus</i>	Yaban ördeği	5
	Yaban ördek yavrusu (Kus oğoto)	1
6) <i>Turaax</i>	Karga	1
7) <i>Süöhü</i>	Hayvan(lar) (Büyük baş hayvanlar için)	2

	kullanılır).	
8) <i>Toñsoğoy</i>	Ağaçkakan	1
9) <i>Çıs</i>	Kuzey pikası	1
10) <i>Moğotoy</i>	Yanağı-keseli sincap	1
11) <i>It</i>	Köpek	1
12) <i>Küöregey</i>	Toygar	1
13) <i>Inax</i>	İnek	5
14) <i>Atur</i>	Aygır	1
15) <i>Oğus</i>	Öküz	1
16) <i>Köğön</i>	Yeşilbaş (ördek türü)	1

Semençik hikâyesinde ilk defa âşık olma ve bunla beraber gelen duygusal acılar ele alınmaktadır. Hikâyede 16 kelime bulunmuştur ve bunların en sık kullanılanları *çuçaax*, *kus* ve *inax*tır. Bu bize birkaç şey göstermektedir:

Birincisi, geleneksel yaşam avlanmayı gerektirmektedir (başkahraman *kus* ‘yaban ördek’ avlamakla uğraşmaktadır). Eski günlerde olduğu gibi günümüzde de bu tür faaliyetlerle uğraşan insanlar vardır, ancak hızla giden kentleşmeyle beraber ilerideki 50 yıl sonra bunla uğraşanların olup olmayacağını tahmin etmek çok zordur. V.A. Turayev (2021), Uzak Doğu yerli halkların 1990-2010 yılları arasında yaptığı avcılık faaliyetlerini ve avcılık reformlarını inceleyerek şu sonuca gelmiştir: Uzak Doğu halkları modern koşullarda avcılık krizi geçirmekteler ve bu kriz çözülmezse yerliler geleneksel avlanma faaliyetlerini bırakmak zorunda kalacaklardır. Kabul edilen yanlış özelleştirme reformları, devletin yerli topluluklarından çıkan avcılara destek çıkmaması ve yerli halkları kentlere taşınmaya zorlayan bugünkü ekonomik durumları gibi sebepler yakın zamanda geleneksel avlanmanın yok olacağını göstermektedir.

İkinci, geleneksel yaşam tarzı köylerde büyük baş hayvanları da beslemeyi gerekli kılar. Kentleşme burayı da ciddi bir şekilde etkilemiştir ve geneksel anlamdaki çiftçiliğin neredeyse ortadan kalktığını söyleyebiliriz.

Üçüncü, *çuçaax* ‘kuş’ kuşlar için kullanılan genel bir kelimedir. Hikâye için kuşların önemi büyüktür çünkü hikâye doğanın uzun ve soğuk kıştan sonra uyanışıyla başlamaktadır: “*saas kelen, tığa tağıstaxına çuçaax illur,...*” – baharın geldiğinden beri ormana çıktığında kuşlar ötüyor... diye yazıyor (Neustoyev, 1975, s. 11). Hikâyenin ve başkahramanımızın aşkının sonu yazın bitmesiyle, sonbaharın gelişiyle tasviriyle yapılmaktadır. En başta öten kuşlar artık ötmez oldu: “*Çuçaax ırıata ihillibet buolbut.*” (Neustoyev, 1975, s. 19).

Tablo 3. *Iydaña* hikâyesindeki hayvanlar

Hayvan adı	Kullanıldığı şekil(ler)/anlam(lar)	Kullanılma sayısı
1) <i>Inax</i>	İnek	2
2) <i>Süöhü</i>	Hayvan(lar) (Büyük baş hayvanlar için kullanılır)	2
3) <i>It</i>	Köpek yavrusu (<i>ıt oğoto</i>)	2
	Melez/kırma köpek (<i>tellex ita</i>)	3
4) <i>At</i>	At	1
5) <i>Kuobax</i>	Tavşan (kürk olarak)	1

Iydaña'da kadınlar için yeni devrin başladığı bir geçiş dönemi işlenmektedir ve bu hikâyede başkahramanımız günlük işleriyle beraber eğitim almaya bir nevi aydınlanmaya çalışmaktadır. Bu hikâyede en sık kullanılan sözcük *ıtır* ve iki farklı şekilde kullanılmıştır. Bunlara ileride daha detaylı bakacağız.

Tablo 4. *İireen* hikâyesindeki hayvanlar

Hayvan adı	Kullanıldığı şekil(ler)/anlam(lar)	Kullanılma sayısı
1) <i>Kuobax</i>	Tavşan (kürkte kullanılan malzeme olarak)	1
	Tavşan göbeği olan kısım (<i>kuobax öröğötö</i>)	1
	Tavşan derisi (<i>Kuobax tiriite</i>)	2
2) <i>Sılgı</i>	Atlar için kullanılan genel ad	1
3) <i>Torbos</i>	Dana/buzağı derisinden yapılmış	1
4) <i>It</i>	İnsan köpeğe aşağılayıcı bir şekilde benzetiliyor	1

İireen hikâyesinde de *Iydaña*'daki geçiş dönemi, kadınların daha özgür oldukları konusu devam etmektedir. Burada ise en çok kullanılan kelime *kuobax* olmuştur ve bu Sahaların diğer Sibiryalı halklarında olduğu gibi hayvanları hem beslemek için hem de kıyafet malzemesi/kumaşlar yapmak için kullandıklarını göstermektedir. Bunun yanında tavşan Yakutistan'ın her yerinde bulunup avlanılan bir hayvandır. Borisova Yu. M. ve Skryabina A.A. (2023) çalışmalarında bundan bahsetmiş ve hatta tavşan, Yakutistan'da avlanan hayvanların arasında en çok farklı adlarla anılan hayvan olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar, Yakutistan'ın geniş olması ve doğal olarak her bölgenin ağzının kendine has özellikleri, tavşanın farklı şekillerde adlandırıldığına sebebi olarak göstermektedirler.

Tablo 5. Mummut oğo kepeene hikâyesindeki hayvanlar

Hayvan adı	Kullanıldığı şekil(ler)/anlam(lar)	Kullanılma sayısı
1) <i>Inax</i>	İnek	7
2) <i>Sılgı</i>	Atlar için kullanılan genel ad	2
3) <i>At</i>	At	2
4) <i>Torbos</i>	Dana/buzağı	2
5) <i>Burgunas</i>	Daha doğurmamış genç inek	1
6) <i>Kunan</i>	Üç-dört yaşlarında genç bir öküz	3
7) <i>Oğus</i>	Öküz	13
8) <i>Çuçaax</i>	Kuş	2
9) <i>Kege</i>	Guguk kuşu	1
10) <i>Kul</i>	‘Yabani hayvan’ demek ancak gölün ruhunu göstermek için kullanılmıştır.	1
	‘Yabani hayvan’ demek ve hikâyede hayvan adından sonra kullanılarak hayvanın vahşi/yabani olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır.	1
11) <i>Saarı</i>	Geyik derisi	3
12) <i>Süöhü</i>	Hayvan(lar) (Büyük baş hayvanlar için kullanılır).	1
13) <i>It</i>	Köpek	4
	Köpek yavrusu (<i>it oğoto</i>)	1
14) <i>Kuoğas</i>	Dalgıçkuşu	1

Analiz edilen yedi hikâyenin en uzununu olan *Mummut oğo kepeene*'de ⁴ adından anlaşıldığı üzere kaybolan çocuğun hikâyesi anlatılmaktadır. Burada en sık *oğus*, *max* ve *it* sözcükleri geçmiştir. Bu kelimelerin bu kadar sık kullanılması yine büyükbaş hayvanların eski Sahaların hayatlarında büyük bir rol oynadıklarını gösterir. Bunun sebeplerinden bir tanesi iklimin soğuk olmasıdır. Sibirya'daki aşırı soğuk iklim insanı hayatta kalabilmek için yağ bakımından zengin yiyecekler yemeye zorlar.

Köpek ise yedi hikâye içinde ilk defa bu hikâyede evin koruyucusu olarak gösterilmiştir. Hırsızlar geldiklerinde havlayarak evin sakinlerini uyandırıp kendini ‘iyi’ ve beslemeye değer bir köpek olarak göstermiştir.

Kul sözcüğü ise burada *Balıksıt* hikâyesinde de olduğu gibi gölün ruhu, bir *iççi* olarak gösterilmiştir. Başkahramanımız onu gölden su içtikten

⁴ *Mummut oğo kepeene* [Kaybolan çocuk hikâyesi].

sonra iççiyi fark eder etmez korktuğundan dolayı kaçmaya başlar. Böylece yazar eski Saha inanışlarındaki iççi korkusunu göstermiştir.

Tablo 6. Kuttammıt hikâyesindeki hayvanlar

Hayvan adı	Kullanıldığı şekil(ler)/anlam(lar)	Kullanılma sayısı
1) <i>Taba</i>	Rengeyiği	10
	Rengeyiği deresinden yapılmış	1

Kuttammıt hikâyesi en kısa hikâye olmakla beraber kullanılan hayvan adlarının azlığıyla dikkat çekmektedir. Burada karanlığın ve korkunun insanın aklına neler getirebileceği gösterilmektedir. *Tabalar* Sibirya halklarında, özellikle Kuzey bölgelerde yaşayan halklarda hem yemek ve giysi hem de ulaşım aracı olarak kullanılmaktadır.

Tablo 7. Omoğoy, Elley ikki hikâyesindeki hayvanlar

Hayvan adı	Kullanıldığı şekil(ler)/anlam(lar)	Kullanılma sayısı
1) <i>Sılgı</i>	At derisinden yapılmış	2
	Atların koruyucu tanrıçası (<i>sılgı ayuhıta</i>)	1
	At tüyleri (<i>at tüüte</i>)	1
2) <i>Süöhü</i>	Hayvan(lar) (Büyük baş hayvanlar için kullanılır).	1
3) <i>Torbos</i>	Dana/buzağı derisinden yapılmış	1
4) <i>Inax</i>	İnek	3
	İnek tüyleri (<i>inax tüüte</i>)	1
	Yiyecek olarak kullanılmış (<i>inax buuta</i> “inek arka bacağı”).	1
5) <i>Kulun</i>	6-7 aylık at yavrusu/tay	1
6) <i>Bie</i>	Kısrak	3
7) <i>Kul</i>	‘Yabani hayvan’ demek ancak hikâyede Elley’in rüyasında dönüştüğü hayvanı (koruyucu ruh – <i>kınattaax kötör kul</i> “kanatlı uçan hayvan”) göstermektedir.	1

Omoğoy, Elley ikki hikâyesi aslında tamamen orijinal bir eser değildir. Neustroyev, Sahaların Lena’daki ilk ataları hakkındaki tanınmış ve popüler türeme efsanesini yeniden yorumlamış. Burada yine büyükbaş hayvanların (atlar ve inekler) eski Sahaların günlük hayatlarındaki önemini görmekteyiz.

İncelenen yedi hikâyede 35 farklı hayvan adı kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kelimeleri kuşlar (kanatlılar), evcil hayvanlar, balıklar ve

yabani hayvanlar olarak gruplara ayırmak mümkündür. Kuşları kanatlılar olarak belirtmemizin sebebi, adı geçen kuşlar Sahalara göre yabani hayvanlar olarak sayılır ve yabani hayvanlar grubunun kalabalık olmaması adına kanatlı yabani hayvanları ayrı bir grupta değerlendirmenin daha sağlıklı olacağına kanaat getirmemizdir.

- I. Kuşlar (kanatlılar): *ular, sobohut, xopto, tiraaxı, çuçaax, keğe, kus, turaax, toñsoğoy, küöregey, köğön, kuoğas.*
- II. Evcil hayvanlar: *it, oğus, inax, at, silgi, torbos, burgunas, kunan, taba, kulun, bie, süöhü, atur.*
- III. Balıklar: *mundu balık, balık, sobo.*
- IV. Yabani hayvanlar: *kuobax, tuataağı, tayax, çıs, moğotoy, kul, saarı.*

Nikolay Neustroyev'in hikâyeleri oldukça kısadır. Hikâyelerde bu kadar çok çeşit hayvan adı geçmesi Sahalar halk olarak günlük yaşamlarında hayvanlar ile ne kadar iç içe olduklarını göstermektedir. Yazar, böylece insanın adı geçen hayvanlar ile nasıl ve ne tür ilişki kurduğunu eserlerinde yansıtmaya çalışmıştır.

'Köpek' sözcüğünü içeren bulguların analizi

Daha önce belirttiğimiz gibi bu çalışma sadece köpeklerle ilgili sözcüklere odaklanmaktadır. Hikâyelerde köpek kelimesi farklı anlamlarda ve söz öbekleri içerisinde kullanılmıştır:

- *It* gölün ruhu olarak;
- Sıradan bir ev köpeği;
- *It oğoto* "köpek yavrusu";
- *Tellex ita* "kırma köpek";
- İnsanı aşağılamak için kullanılan bir köpeğe benzetme: "...eyiginnik itı kitta oloruoxpun dağanı bağarpappın..." [...senin gibi köpekle yaşamak bile istemiyorum...]

İlk olarak *it* kelimesinin Saha sözlüklerinde ne anlama geldiğine bakalım.

1. E.K. Pekarski'nin Saha dili sözlüğünde: *sobaka, pyos* [köpek, it] (Pekarskiy, 1959, s. 3838).
2. P.S. Afanasyev'in Saha dilinin açıklamalı küçük sözlüğünde: *börönü kitta biir törütteex cie kula* [kurt ile aynı aileden gelen evcil hayvan] (Afanas'ev ve diğerleri, 2021, s. 649).
3. P.A. Sleptsov'un Saha dilinin büyük açıklamalı sözlüğünde: *börönü kitta bir törütteex, üren sañarar cie kula* [kurt ile aynı

aileden gelen, havlayarak konuşan evcil hayvan] (Sleptsov, 2017, s. 537).

It kelimesi diğer sözlüklerde ne anlamlarda kullanıldığını inceleme sonucunda Saha dilinde ve kültüründe köpeğin imajı oldukça olumsuz olduğuna kanaat getirdik. Mesela, A.G. Nelunov'un (2002b, ss. 378, 380, 382-384) deyimler sözlüğüne giren köpekle ilgili maddelerin bazılarında bu olumsuzluk görülebilir:

1. *Ikka bier* – reddet, at (düz çev. 'köpeğe ver').
2. *Ikka da xoluybat* – (birini) hiçbir şekilde kabul etmemek, umursamamak (düz çev. 'köpek yerine bile koymaz').
3. *Ikkin ürderime* – bağırma (düz çev. 'köpeğini hırlatma').
4. *Ikkin iarğağa baay* – açgözlülük yapma, cimrileşme (düz çev. 'söğüt arkasına kendi köpeğini bağla').
5. *Ircıgımur it* – son derece küstah ve kaba bir kişi (düz çev. 'huysuz, homurdanan köpek').
6. *Ita da suox* – herhangi kişisel mülkü olmayan (düz çev. köpeği bile yok).
7. *It atağın (buutun) tutta* – hiçbir şeyle, eli boş kalmak (düz çev. Köpeğin arka bacağını tutmak).
8. *It buola sista* – neredeyse ölmek, sakat olmak (genellikle önemsiz bir şey yüzünden) (düz çev. neredeyse köpek olmak).
9. *It gına sista* – neredeyse birini öldürmek (genellikle yanlışlıkla) (düz çev. neredeyse köpek yapmak).
10. *It kurduk iñseleex (ımsı)* – samanlıkta bir köpek gibi (düz çev. köpek kadar açgözlü).

Aynı sözlükte yukarıdakilere karşıt olarak da köpeğin olumlu işlevini yansıtan bir deyime de rastlanmıştır: *Imulaax it* – 1) (kötü ruhlardan) korumalı köpek; 2) eve kötü ruhları yaklaştırmayan köpek (düz çev. 'tılsımlı köpek') (Nelunov, 2002b, s. 379).

Olağanüstü güçleri olan varlıklara geri dönecek olursak *Balıksıt* hikâyesinde yazarımız gölün ruhunu, yani *iççiyi* iki şekilde göstermiştir: köpek ve öküz. Bunun için öküzü seçmesi gayet doğaldır çünkü Saha geleneksel inanışlarında 'su öküzü'nden bahsedilmektedir. Ancak su *iççisi* köpek şeklinde görünmesi veya başka buna benzer bir bilgiye Saha efsane ve inanışlarında rastlanmamıştır. Yazar, diğer hikâyelerinde de ruhları gösterse de onları geleneksel inanışlara uygun olarak 'bir varlık' veya 'öküz' olarak çizmiş. Böylece Nikolay Neustroyev, köpeği su *iççisi* olarak kullanan ilk yazar olabilir.

Sıradaki sözcüğümüz *it oğoto* – köpek yavrusu. Yukarıda anlamını verdiğimiz *it* sözcüğü ve *oğō* ‘çocuk’ sözcüklerinden oluşmaktadır. Sözlükte *oğō* için verilen açıklama: 1) küçük yaştaki kız veya erkek, çocuk; 2) daha büyümemiş kuş veya hayvan, yavru; 3) küçük, genç, yeterince olgun değil (Sleptsov, 2010, s. 200). Saha dilinde bütün yavrular, bebekler için *oğō* denmektedir. Genellikle yavru belli bir yaşa geldikten sonra başka sözlerle hitap edilir. Örneğin, *Mummut oğō kepeene* hikâyesindeki *oğus* ‘öküz’ ve *kunan* ‘3-4 yaşlarında genç bir öküz’.

Tellex ita için iki farklı açıklama bulunmuştur. Birincisi: *tellex ita* – *boruoda buobatax it* [cinssiz bir sokak köpeği] (Sleptsov, 2014, s. 473). İkincisi ise: *tellex ita* – *kıra uñuoxtaax cieğe tuttullar it boruodata* [evde bakılan küçük bir köpek cinsi] (Afanas’ev ve diğerleri, 2021, s. 650). Bu demek oluyor ki Sahalar o zamandan beri köpekleri cinslere ayırıyorlarmış.

“...eyiginnik itı kutta oloruoxpun dağanı bağarpappın...” [...senin gibi köpekle yaşamak bile istemiyorum...] bağlamına göre çok uygun bir şekilde kullanılmıştır. Çünkü bunu kadın eşine bir tartışma esnasında söylemektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi köpekle ilgili neredeyse bütün deyimler ve söz öbekleri olumsuz bir anlam taşımaktadırlar. Saha dilinde tartışma esnasında köpeğe benzetme aşağılayıcı küfür olarak kullanılmaktadır. Örneğin, *it sirey* – adi, alçak (düz çev. it suratlı) (Nelunov, 2002b, s. 385). Sahalar, diğer topluluklarda olduğu gibi genel olarak kavga ve tartışma esnasında küfür olarak hep ‘kötü’ hayvanların adlarını kullanırlar veya beddua ederler.

Yaptığımız araştırmaya göre köpekler, Saha kültüründe ve günlük yaşamda önemli yer almaktadır. Ancak tablolardan görüldüğü üzere bizim incelediğimiz hikâyelerde *it* kelimesi oldukça az geçmektedir ve sadece bir hikâyede, *Mummut oğō keseene*’de hikâyenin akışına yön veren biri olarak değerlendirilebilir. Gece ortasında eşya çalmayı planlayan başkahraman ve yoldaşları köpeğin uyuduğunu zannederek eve girmeye çalışırlar. Fakat köpek onları fark eder etmez havlayarak sahibini uyandırıyor ve başkahraman yoldaşlarıyla kaçmak zorunda kalmışlardır.

Bu durum köpeğin Saha kültüründe genel olarak önemsiz veya sadece koruyucu rolünden ibaret olduğunu ifade etmez. Çünkü hikâyelerde adı geçen diğer hayvanlara kıyasla *it* kelimesinin kullanılma şekilleri ve anlamları daha çeşitlidir: köpek, köpek yavrusu, köpeğe benzetme, olağanüstü güçleri olan bir varlık – *iççi*. Diğer hayvanların isimleri ise sadece o hayvanı ifade etmek için kullanılmış (öküz kelimesi hariç).

Böylece Sahaların köpeklere karşı olumsuz bakışlarına rağmen köpeği yanlarında tuttuklarını ve bu karmaşık ilişkinin kültürün birçok alanına

yansıdığını görmekteyiz. Köpek kelimesi, deyimlere, inanışlara ve folklorla kendi izini bırakmıştır.

Sonuç

Aşırı soğuk ve zorlu iklimde yaşayan Sahaların, kültürel zenginlikleri büyük ve derindir. Araştırmamızın aracılığıyla bu kültürde hayvanların özel bir yeri olduğunu göstermeye çalıştık. Özellikle köpeklerin, Sahalar için sadece evcil hayvanlar olmadıklarını ve bu ilişki standart insan-köpek ilişkisinden daha da derindir. Nikolay Neustroyev, eserlerinde Saha halkının inanışlarla birleşmiş felsefi dünya görüşünü ve bu görüşünün hayvanlarla bağlantısını yansıtarak edebiyata önemli katkıda bulunmuştur.

Çalışmamız, yazar N. Neustroyev'in eserleri, Saha kültürü ve inanışları üzerine yapılan diğer çalışmalarını incelenerek Saha kültüründeki köpeklerin imajı, onun toplumsal yansımaları ve çetrefil insan-köpek ilişkisi üzerine bir perspektif sunmaya çalışmıştır. Neustroyev'in hikâyeleri, köpeklerin Sahaların hem günlük hayatlarında hem geleneksel inanışlarında önemli bir yer tuttuklarını göstererek toplumsal normları, değerleri, insan ilişkilerini de ele almaktadır. Yazar, köpek ve genel olarak hayvan karakterler aracılığıyla Saha insanının doğaya karşı olan sevgisini, saygısını, bağlılığını (mesela, *Balıksıt*'taki başkahraman onun beslenme kaynağı olan göle *ebe* 'nine' demektedir) ve bunun üzerine kurulan o zamanın toplumsal düzenini göstermeye çalışmıştır. Hikâyelerinde detaylı ve objektif gerçeklik yoktur. Örneğin, *Semençik*'te başkahramanımız sevdiği kız onu niye seçmediği düşünürken "onun benden ne farkı var, belki babası benimkinden daha zengindir" gibi bir düşünce aklından geçmiştir. *İren* hikâyesinde ise Sovyetlerin gelmesiyle beraber Saha kadının artık rolü değiştiği, erkekle artık eşit olduğu için yaşanan tartışma ele alınmıştır. Yani yazar, daha çok sosyal, ahlak ve yaşam felsefesi gibi konuları irdeleyerek okuyuculara derin düşünme imkânı sunmaktadır. Ayriyeten yazarın bunu birkaç sayfalık hikâyeler üzerinden yapması onun yetenekli bir kelime ustası olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Sahaların köpeklerle ilişkileri karmaşık olsa da köpeklerin bu kültürde önemi oldukça büyüktür. Bir taraftan avcının vazgeçilemez yardımcıları, evin (bazen şamanların) koruyucuları olarak görülürler. Diğer taraftan ise köpeklere karşı soğuk ve küçümser davranış şekli de mevcuttur. İnsan-hayvan ilişkisinin karmaşıklığı ve bu ilişkinin Saha kültürü içindeki yankıları üzerinde durularak yazarın tiyatro oyunları da değerlendirilmesi gerektiği vurgulanabilir. Çünkü Neustroyev'in eserleri sadece bir yazarın verdiği eserlerden olmaktan öte, bir kültürü anlama ve yorumlama biçimi olarak da görülebilir.

Kaynakça

- Adayev, V. N. (2013). Nenetskie olenegonnyie layki tazovskoy tundryi. *AB ORIGINE. Arheologo-etnograficheskiy sbornik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta.*, (5), 120-142.
- Afanas'ev, P. S., Sleptsov, P. A., Nelunov, A. G., Lukovtsev, A. S., Lihanov, V. I., Popov, G. V., ... Popova, N. S. (2021). *Saha tyilyin byisaaryiyilaah kyilgas tyilydyta.* (P. A. Sleptsov, A. G. Nelunov ve N. N. Vasil'eva, Ed.) (2., pererab. i dop. 2008 bs.). Yakutsk: Ayar.
- Bagdaryiyin, S. (1998). *Aatta tal.* Yakutsk: Bichik.
- Borisova, Yu. M. ve Skryabina, A. A. (2023). Dialektizmyi i arhaizmyi v ohotnich'ey leksike yakutskogo yazyika (na materiale «Kratkogo slovarya yakutskogo yazyika» G. F. Sivtseva). *Filologicheskie nauki. Voprosyi teorii i praktiki*, 16(7), 2131-2137.
- Ionov, V. M. (1914). *Obzor literaturyi po verovaniyam yakutov.* Petrograd: Tipografiya V. D. Smirnova.
- Kulakovskiy, A. E., Popov, A. A., Bravina, R. I. ve Nikolaev-Somogotto, S. I. (2019). Sobaka v mifah i traditsiyah narodov Yakutii. *Bayanay*, (7 (111)), 48-49.
- Kulakovskiy, A. Y. (1945). *Yakutskie poslovitsyi i pogovorki* (2. bs.). Yakutsk: Yakutskoe gosudarstvennoe izdatelstvo.
- Kulakovskiy, A. Y. (1979). *Nauchnyie trudyi.* Yakutsk: Yakutskoe knizhnoe izdatelstvo.
- Maak, R. K. (1994). *Vilyuyskiy Okrug* (2. bs.). Moskva: Yana.
- Nelunov, A. G. (2009). Frazеologizmyi s komponentom YiT «SOBAKA» v yakutskom yazyike. *Tyurkologiya içinde* (ss. 181-182). Srovnitelno-istoricheskoe yazyikoznanie. Altaistika. Tyurkologiya, sunulmuş bildiri, Moskva: Tezaurus.
- Nelunov, A. G. (2002a). *Yakutsko-russkiy frazeologicheskiy slovar* (C. 1-2, C. 1). Novosibirsk: Izdatelstvo SO RAN, filial «Geo».
- Nelunov, A. G. (2002b). *Yakutsko-russkiy frazeologicheskiy slovar* (C. 1-2, C. 2). Novosibirsk: Izdatelstvo SO RAN, filial «Geo».
- Neustoyev, N. D. (1975). *Kepseenner (Rasskazy).* Yakutsk: Yakutskoe knizhnoe izdatelstvo.

- Nikolayev, Ye. R. (2017). «Sobaka» v yakutskom i adygiskom antroponimikonah (s. 584). *Russiy yazyik i onomastika v polikul'turnom obrazovatel'nom prostranstve Yuga Rossii i Severnogo Kavkaza: problemy i perspektivy*, sunulmuş bildiri, Maykop: Izdatelstvo "Magarin O.G."
- Nikolayev-Somogotto, S. I. (1995). *Proishozhdenie naroda saha*. Yakutsk: Sahapolografizdat.
- Nikolayev-Somogotto, S. I. (2012). *Somogotto: Sbornik statey*. (Ye. P. Antonov, Ed.). Yakutsk: Alaas.
- Pavlova, I. P. (2022). Priemyi evfemisticheskoy substitutsii v tabuirovannoy rechi (na materiale yakutskogo yazyika). *Mir nauki. Sotsiologiya, filologiya, kulturologiya*, 13(2). <https://sfk-mn.ru/PDF/51FLSK222.pdf> adresinden erişildi.
- Pekarskiy, E. K. (1959). *Slovar' yakutskogo yazyika* (C. 1-3, C. 3). Leningrad: Akademiya nauk SSSR.
- Priklonskiy, V. L. (1890). Tri goda v Yakutskoy oblasti. *Zhivaya Starina*, (2), 30.
- Seroshevskiy, V. L. (1993). *Yakutyi: Opyit etnograficheskogo issledovaniya* (2. bs.). Moskva.
- Sivtsev, D. K. (Ed.). (1989). *Yakutskiy folklor: Hrestomatiya: Materialyi i teksty, sobrannyye dorevolyutsionnyimi issledovatelyami*. Yakutsk: izd. Yakutskogo universiteta.
- Skryabina, A. A. (2017). Evfemizmy o bolezni i smerti v yakutskom yazyike. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologicheskkiye nauki. Vyip. 108, (№9 (405))*, 67-73.
- Sleptsov, P. A. (Ed.). (2010). *Bolshoy tolkovyy slovar yakutskogo yazyika = Saha tiyilin ulahan byisaaryiyilaah tyilyita* (C. 1-15, C. 7). Novosibirsk: Nauka.
- Sleptsov, P. A. (Ed.). (2014). *Bolshoy tolkovyy slovar yakutskogo yazyika = Saha tiyilin ulahan byisaaryiyilaah tyilyita* (C. 1-15, C. 11). Novosibirsk: Nauka.
- Sleptsov, P. A. (Ed.). (2017). *Bolshoy tolkovyy slovar yakutskogo yazyika = Saha tiyilin ulahan byisaaryiyilaah tyilyita* (C. 1-15, C. 14). Novosibirsk: Nauka.
- Turayev, V. A. (2021). Ohotnichiy promysel korennyih malochislennyih narodov Dalnego Vostoka v usloviyah postsovetskoy transformatsii (1990—2010). *Rossiya i ATR*, (4), 12-27.
- URL-1, Federal'naya sluzhba gosudarstvennoy statistiki. 28.01.2024 tarihinde <https://rosstat.gov.ru/vpn/2020> adresinden erişildi.

Vasil'eva, O. V. ve Yakovlev, A. I. (2023). Vzaimootnosheniya cheloveka i sobaki v kulture yakutov: Etnograficheskie nablyudeniya proshlogo i sovremennaya povsednevnost' sela. *Etnografiya*, (4 (22)), 102-125.

Zelenin, D. K. (1929). *Tabu slov u narodov Vostochnoy Evropy i Severnoy Azii. Chast' II. Zapretyi v domashney zhizni*. Leningrad: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR.

Андатпа: Адам пайда болғаннан бері жануарлар мәдениеттер мен қоғамдардың негізгі элементі болды. Алғашында бұл байланыс тұтынушы мен тамақ көзі арасындағы байланыс ретінде көрінсе, уақыт өте келе ол адамдар үшін тамақ көзінен жақын достар мен жолдастар сияқты адамдар мен жануарлар арасындағы байланысқа айналды. Бұл эволюциялық процесс солтүстік-шығыс Сібірде тұратын сахаларға да қатысты. Ұзақ тарихи кезеңде саха халқы аң аулап, оларды қолға үйретіп, тіршілігіне кіріктірді. Бұл қарым-қатынастар әдеби шығармаларда, әсіресе сахалардың жануарлармен қарым-қатынасын көрсететін әңгімелерде кездеседі. Бұл жұмыс әсіресе саха әдебиетінің маңызды өкілі Николай Неустроевтың әңгімелері арқылы адам мен ит қарым-қатынасын бағалауды көздейді. Осыған орай, автордың еңбектерінде аталған жануарлардың атаулары анықталып, тек иттерге қатыстылары таңдалып, зерттелді. Табылған сөздердің ішінде итке қатысты сөздерді, олардың мағынасы мен қалай қолданылатынын, сонымен қатар осы саладағы басқа да зерттеулерді талдаймыз. Сахалардың күнделікті өміріне иттердің әсері зерттелді, бұл байланыстың тарихи алғышарттары мен фольклордағы көрінісі бағаланды. Адамдар иттерді тек жануар ретінде ғана емес, сонымен қатар бұл байланыстың мәдениет, сенімдер мен тілдерге қалай әсер ететінін анықтауға тырысты.

Кілт сөздер: Мәдениет, әдебиет, Адам мен ит арасындағы қарым-қатынас, Сахалар (Якуттар), Николай Неустроев

(Изабелла ОЗЕР. САХАЛАР (ЯКУТТАР) МӘДЕНИЕТІНДЕГІ “ИТ” СӨЗІ: НИКОЛАЙ НЕУСТРОЕВТИҢ ӘНГІМЕЛЕРІ БОЙЫНША БАҒАЛАУ)

Аннотация: Со времен существования человека животные были основным элементом культур и обществ. Вначале эта связь рассматривалась как связь между потребителем и источником пищи, но со временем она превратилась из источника пищи для людей в связь человека и животных, словно близких друзей и товарищей. Этот эволюционный процесс применим и к якутам, живущим на северо-востоке Сибири. В течение долгого

исторического периода народ саха охотился на животных, одомашнивал и интегрировал их в свою жизнь. Эти взаимодействия проявляются в литературных произведениях, особенно в рассказах, отражающих связь саха с животными. Эта работа направлена на оценку человеко-собачьих отношений, особенно через рассказы Николая Неустроева, важного представителя якутской литературы. В связи с этим были определены названия животных, упомянутые в работах автора, и отобраны и исследованы только те, которые относятся к собакам. Среди обнаруженных слов были проанализированы слова, используемые для собак, их значение и способы использования, а также другие исследования, проведенные в этой области. Было рассмотрено влияние собак на повседневную жизнь саха, оценены исторические предпосылки этой связи и ее отражения в фольклоре. Была предпринята попытка выявить, как люди видят и оценивают собак не только как животных, но и как эта связь отражается на культуре, верованиях и языке.

Ключевые слова: Культура, литература, отношения между человеком и собакой, Саха (Якуты), Николай Неустроев

(Изабелла ОЗЕР. СЛОВО «СОБАКА» В КУЛЬТУРЕ НАРОДА САХА: АНАЛИЗ НА ОСНОВЕ РАССКАЗОВ НИКОЛАЯ НЕУСТРОЕВА)

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): İzabella ÖZER (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.
